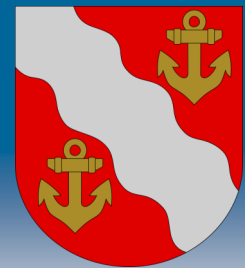


# Kustavin luonto- ja kulttuuripolku polkuopas

## TIETOA JA TARINOITA KUSTAVIN MAISEMASTA



Selkämeren Ystävät  
Kustavin Kirjallisuusyhdistys  
Kustavin Matkailuyhdistys  
Kustavin kunta



"Näen sadat punertavat niemien nokat ja valkokallioiset lahden suut, Näen harmaan ruskeat matalat metsät väänntyneine, tuulten runtelemine mäntyineen, köyhät polut pöimuttelemassa loputtomia loivia kallionselkiä ja kivikkoisia kannervikkoja. Avartuvat silmiini vihannat laaksot lainehtivine peltoineen."

(Kilpi, V. 2015. Alastalon salissa; esiluku Kirkkomaa, sivu 15.)

# SISÄLLYS

	Sivu
Johdanto; Kustavin Luonto- ja Kulttuuripolku	3
Kulkijan ohjeet	4
Kohde 1. Kunnanviraston piha	5
Kohde 2. Kustavin symbolit	6
Kohde 3. Arboretum—Puulajipuisto	7
Kohde 4. Vanhan Pappilan lehto	8
Kohde 5. Hummentaan peltomaisema	9
Kohde 6. Kustavin Kirkkomaa	10-11
Kohde 7. Volter Kilpi—hautamuistomerkki	12
Kohde 8. Kiviaidat	13
Kohde 9. Jäkäläkallio	14
Kohde 10. Sähkölinjan jäänteet	15
Kohde 11. Mystinen kivilatomus	16
Kohde 12. Kivikolmio	17
Kohde 13. Kallioräme	18
Kohde 14. Siirtolohkare	19
Kohde 15. Pysäköintipaikka	20
Kohde 16. Lossiranta ja huoltolaituri	21
Kohde 17. Jeremiaan kalliot ja luolat	22-23
Kohde 18. Suuri Postitie	24
Kohde 19. Modernia rakennuskulttuuria	25
Kohde 20. Vanha kylämiljö	26
Kohde 21. Katanpään linnakesaari	27
Kohde 22. Isonkarin majakkasaari	28
Kirjallisuus ja viitteet	29
Kartta: Kustavin Luontopolun reitti ja kohteet	30



**I samma båt**  
samassa veneessä



# Kustavin luonto– ja kulttuuripolku

Vakka-Suomea ympäröi mereltä liki 2000 saarta käsittävä Kustavin saaristo. Sitä on luonnehdittu erääksi maailman kauneimmista. Täällä voimme helposti tarkastella jääkausien uurtamien kallioiden kohoamista merestä maaksi. Kustavin saaristossa voimme seurata luonnon nopeaa vaihtumista ulko-saariston karuista kallioluodoista sisäsaarien vehmaisiiin maisemiin.

Kustavin luonto– ja kulttuuripolku esittelee kunnan keskuksen ja sen lähialueen arvokkaita kohteita ikään kuin kirjailija Volter Kilven jalanjäljissä. Nämä hienot Kustavin aarteet sijoittuvat pääosin noin 4 km pituisen polun varrelle. Kustavin kunta on merkinnyt eri kohteet maastoon. Polkuopas kertoo niistä 20 kiinnostavaa tarinaa. Oppaassa on myös Kustavin kunnan alueella sijaitsevien Isonkarin majakka-saaren ja Katanpään linnakesaaren esittely. Nämä merelliset nähtävyydenkohteet sijaitsevat osittain Selkämeren kansallispuistossa.

Kustavin luonto– ja kulttuuripolku kulkee Kivimaan kulttuurimaisemassa, mutta myös taajamaa ympäröivissä lehdossa ja kallioilla. Helposti tavoitettava rengasreitti sijaitsee aivan Kustavin keskustaaajaman tuntumassa.

Selkämeren kansallispuiston ystävät ry on toteuttanut polun sisällön ja Google Maps-kartan. EU:n Maa-seurarahaston LEADER-ohjelma on osittain rahoittanut tämän polkuhankkeen. Paikallisina kumppaneina hankkeessa ovat toimineet Kustavin Kirjallisuusyhdistys ry, Kustavin Matkailuyhdistys ry ja Kustavin kunta.

Oppaan valmistuksesta ovat vastanneet asiantuntijana FM Kari Mäntylä ja toimittajina Lasse Lovén ja Ilmo Suikkanen. Paikallisina asiantuntijoina ovat toimineet Maritta Jalonen ja Jarmo Mäntynen.

Kustavin luonto– ja kulttuuripolku on toteutettu kaikkien Kustavin asukkaiden, kesävieraiden ja Kustavin läpi kulkevien matkailijoiden iloksi. Polusta on toteutettu pidempi ja lyhyempi versio. Pidempi polkureitti ”Kustavin Luonto– ja kulttuuripolku” ulottuu aina kuuluisille Jeremiaan luolille asti. Polun opasvihko on ladattavissa internetistä Selkämeren Ystävien kotisivulta ([www.selkamerenystavat.fi](http://www.selkamerenystavat.fi)).

Luontopolun opasvihkoa täydentää internetissä avautuva Google Maps -sovellus, joka esittelee polun kohteet kartalla, valokuvina ja lyhyillä tekstiselosteilla. Kartta avautuu seuraavalla linkillä:

<https://drive.google.com/open?id=15QIsSebOrvCSvGA0PfiRdHEE7nWil67G&usp=sharing>

Lyhyempi reitti ”Kivimaan koulun lähiluontopolku” kiertää kunnan virastotalon ja Kivimaan koulukeskuksen. Se on tarkoitettu ensisijaisesti koulun lähiluonnon opetuskäyttöön. Koulun lähiluontopolun opasvihko on ladattavissa internetistä Selkämeren Ystävien kotisivulta ([www.selkamerenystavat.fi](http://www.selkamerenystavat.fi)).

Koulun lähiluontopolun opasvihkoa täydentää internetissä avautuva Google Maps -sovellus, joka esittelee polun kohteet kartalla, valokuvina ja lyhyillä tekstiselosteilla. Kartta avautuu seuraavalla linkillä: <https://drive.google.com/open?id=1C4xYWYTQOZHsrb2AMl3rPXsHBsenKwKG&usp=sharing>

Kustavissa 30.8.2019

Lasse Lovén, Kari Mäntylä ja Ilmo Suikkanen

Selkämeren kansallispuiston ystävät ry

Email: [info@selkamerenystavat.fi](mailto:info@selkamerenystavat.fi), [www.selkamerenystavat.fi](http://www.selkamerenystavat.fi)



# Kulkijan ohjeet

**Polun pituus:** Noin 4 kilometriä. Polun kierto kestää noin 2,5 tuntia. Polun voi kiertää halutessaan kumpaansuuntaan tahansa. Tässä opasvihossa kiertosuunta on myötäpäivään.

**Reittimerkinnot ja kartta:** Reitti on merkitty maastoon punaisilla reittimerkeillä (punainen neliö 10x10 cm). Kohdetta esittelevät taulut on numeroitu. Polun kartta on Google Maps -sovelluksena internetissä. Kartassa esitetään polun reitti sekä kohteet, joista on lyhyt teksti ja valokuvia. Kartta löytyy seuraavalla linkillä:

<https://drive.google.com/open?id=15QIsSebOrvCSvGAOPfRdHEE7nWil67G&usp=sharing>

**Soveltuvuus:** Polku on tarkoitettu kierrettäväksi jalkaisin patikoimalla. Reitti sopii myös aloitteleville retkeilijöille. Jyrkkäpiirteinen kohde 17 Jeremiaan kalliot ja luolat on haasteellisempi ja edellyttää annettujen ohjeiden seuraamista. Jokainen reitin kulkija kulkee omalla vastuullaan.

**Lähtöpiste:** Kustavin Luonto- ja kulttuuripolku sijoittuu pääosin kuntakeskuksen taajaman tuntumaan. Lähtöpisteenä voi käyttää kunnanviraston pihaa, josta löytyy myös paikoitusalue. Myös Kivimaantien varrella ennen Vartsalan lossia tien eteläpuolella oleva laaja kalliotasanne (Kohde 15) soveltuu lähtöpisteeksi ja parkkipaikaksi.

**Reittikuvaus:** Polku esittelee Kustavin kulttuurihistoriaa ja vaihtelevia maisemia. Reitti sisältää kallio-, metsä- ja tieosuuksia. Kunnanvirastolta lähdettäessä polku kulkee tasaisten asutus- ja peltomaiden lomitse kulttuurihistoriallisesti arvokkaalle kirkolle asti, jonka jälkeen alkaa metsäinen taival. Polku poikkeaa Kivimaan lossirantaan ja sieltä jylhille Jeremiaan luolille. Paluumatkalla reitti etenee vanhaa Suurta Postitietä ja kevyen liikenteen väylää takaisin kirkonkylän taajamaan päätyen takaisin lähtöpisteeseen.

Polun varrella on pitkospuita, käytähän niitä. Suvitorilla on wc ja urheilukentän itäreunassa puucee.

**Reitin vaativuus:** Reitti on keskivaativa. Jeremiaan luolien osuudella polkua voidaan luonnehtia vaativaksi. Tämä jyrkkäpiirteinen osuus voi varsinkin märällä säällä ja talven lumilla olla liukas. Varovaisuutta noudattaen ja polulla pysyen myös lapset aikuisten mukana pystyvät tämän jännittävän kallion ja lohkarerinteen läpi käymään.

Sateella ja sateen jälkeen kalliot ja pitkospuut voivat olla liukkaita. Reitti soveltuu normaaleilla kävely- ja lenkkikengillä kulkijoille.

**Erityisohjeet:** Polun metsäosuuksilla ei tulisi tupakoida metsäpalovaaran vuoksi. Avotulen teko polulla on kokonaan kielletty. Reitin metsä- ja kallio-osuudet eivät sovellu ajettavaksi polkupyörällä. Moottorikulkuvälineiden käyttö on polulla kielletty.

**Lisätieto:** Kustavin kunta, puh. 02 842 6600, email: [kustavi@kustavi.fi](mailto:kustavi@kustavi.fi)

Kustavin kunta toteuttaa maastossa sijaitsevat polun rakenteet ja opastetaulut. Kosteille polkuosuuksille tehdään vankat pitkospuut. Kunta on sopinut yksityisten maanomistajien kanssa polun sijainnista ja käytöstä.



# Kohde 1

## KUNNANVIRASTON PIHA



### Vanha kallio—nuori maa

Kalliopaljastumia on kuntakeskuksessa paljon. Ne ovat jäätiköiden höyläämiä silokallioita, joissa on jään kulkusuunnan osoittavia uurteita. Kalliot ovat täällä punertavaa pyterliittiä, joka on yksi rapakiven muodoista. Pysäköinti- paikan reunassa oleva kallio on muodostunut noin 1570 milj. vuotta sitten syvällä maankuoressa velloneesta magmasta. Viimeisen jääkauden aikana raskaan mannerjään painama maankuoren lommo nousee edelleen noin 60 cm sadassa vuodessa.

### Vanha mänty

Opastustaulun vieressä kasvaa vanha mänty. (*Pinus silvestris*). Sen latva nousee tuskin 12 metrin korkeuteen. Ikäkairanäytteestä laskettiin puun iäksi 186 vuotta. Kairausnäytteessä näkyi myös suurten nälkävuosien aika (1866-1868) ohuina tummina vuosilustoina.

Männyn korkeasta iästä kertoo se, että puun kaaran on alkanut muodostua ns. kilpikaarnaa. Vanhoina aikoina kilpikaarnaa käytettiin verkkojen kohoina.

Useimmat Kunnanviraston läheisen kallioalueen männyistä ovat kilpikaarnaisia ja siis hyvin iäkkäitä. Kallioiden ja saariston karuissa oloissa männyt jäävät tavallisesti lyhyiksi ja tyvekkäiksi.



### Visakoivu

Pysäköinti- paikan keskellä kasvavalla koivulla on visapullistumia rungossa. Puun permässä on visakoivuisuuden genejä. Visa-koivu on Suomen arvokkain puulaji, jota myydään kilohinnalla.





# Kohde 2

## KUSTAVIN SYMBOLIT



Kustavilaiset ovat ylpeitä merellisestä historiastaan. He haluavat muistella Ruotsin kuninkaan Kustaa III:n vaikutusta kunnan seurakuntaelämään ja hallinnon varhaisvaiheisiin.



### Isokarin majakan pienoismalli

**Isonkarin** majakkasaari ja **Katanpään** linnake ovat aina olleet kustavilaisille tärkeitä paikkoja, joissa on käyty **Ströömiä** pitkin purjehtien. Molemmat merelliset kohdet sijaitsevat Kustavin kunnan alueella. Merellä Isokarin majakka ohjaa merenkulkijoita oikeille väylille, tässä sen pienoismalli opastaa Kunnanvirastoon tulijoita.

### Kustavin nimikkokasvi - Skopolia

Kunnanviraston seinustalla pääoven vasemmalla puolella kasvaa Kustavin tunnuskasvi Skopolia (*Scopolia carniolica*). Se on monivuotinen myrkyllinen koisokasvilaji, jota käytetään koristekasvina. Samaan koisokasvien heimoon (*Solanaceae*) kuuluvat mm. meille tutummat peruna ja tomaatti.

Skopolian juuri on paksu ja puumainen. Kasvi versoo maasta aikaisin keväällä, kasvattaa nopeasti runsaan lehtimassan ja ryhtyy kukkimaan. Lajia pidetään täysin talvenkestävänä Suomessa. Sitä voi lisätä siemenistä tai juurakon kappaleista.

Skopolia kasvaa harvinaisena viljelyjäänteinä tai karkulaisena Etelä-Suomessa asumusten ja puutarhojen lähistöllä. Vanhimmat havainnot skopolian esiintymisestä maassamme ovat Varsinais-Suomesta Kustavista.





# Kohde 3



## ARBORETUM—PUULAJIPUISTO

Kunnanviraston vieressä sijaitsevaa metsikköä voisi kutsua puulajipuistoksi eli **Arboretumiksi**. Siellä kasvaa kymmenkunta eri puulajia, mm. kuusi, okakuusi, mänty, makedonian mänty, rauduskoivu, saarni, isokokoinen raita, haapa, vaahtera, pihlaja ja tataarivaahtera. Puut on merkitty nimikylteillä.

Yhdestä kaksihaaraisesta koivusta on jäljellä enää kaksi lahoa pötkelöä. Niissä kasvaa taulakääpiä. Ennen tulitikkujen keksimistä taulakäävistä saatiin sytykettä: taulakäävät keitettiin, kuivattiin ja jauhettiin. Jauhmainen taula on erittäin herkkää syttymään. Se syttyy palamaan pelkästä kipinästä, joka sinkoaa tuluskivestä (kvartsiittia), kun sitä iskee tulusraudalla.

Kunnanvirasto rakennettiin vuonna 1970. Aiemmin paikalla sijaitsi pitkään vanha kansakoulu. Jotkut vanhimmat puut kasvoivat paikalla jo kansakoulun aikana.



Entisen kansakoulun ympäri oli rakennettu aita, jossa oli kivi-pylväät. Pylväitä on edelleen pystyssä arboretumin reunalla mm. pappilan suuntaan menevän hiekkatien varressa.



### Miljoona linnunpönttöä -kisan voitto Kustaviin 2017

Suomen itsenäisyyden juhluvuonna 2017 päättyi kansallinen Miljoona linnunpönttöä -kisa. Sen tavoitteena oli saada linnuille yhteensä miljoona uutta linnunpönttöä. Tavoite saavutettiin.

Kuntien välisessä vertailussa kävi ilmi, että Kustavin kunnassa on linnunpönttöjä eniten asukaslukuun suhteutettuna. Kunta sai palkinnoksi linnunpöntön, jonka metallilevyssä lukee: "Miljoona linnunpönttöä. Eniten pönttöjä per asukas." Kustavin kunnan hyvää sijoitusta auttoivat monet pönttötalkoisiin osallistuneet kesäasukkaat.



# Kohde 4

## VANHAN PAPPILAN LEHTO



**Vanha Pappila** on rakennettu 1880-luvulla. Nykyisin se on kulttuurihistoriallisesti arvokas, suojeltu kohde. Pappila on toiminut myöhemmin myös seurakuntakeskuksena ja kirkkoherranvirastona.

Entisen pappilan alueella on todellinen puiden monimuotoisuuden keskittymä, puulajipuisto. Osa puulajeista lienee saanut alkunsa pappilassa aikoinaan tehdyistä istutuksista. Pappilassa asuneet rovastit ovat vaalineet paikan puustoa ja muuta kasvillisuutta. Alueella kasvaa ainakin 11 eri puulajia; vaahtera, raita, tuomi, pihlaja, lehmus, saarni, tammi, koivu, lehtikuusi, kuusi ja mänty. Puutarhapensaista alueella kasvaa syreeni, juhannusruus ja Kustavin tunnuskasvi skopolia.

Pappilan lehdossa kasvaa myös vanhojen merenkulkijoiden paikalle tuomia hyödyllisiä ravintokasveja, kuten keripukin torjunnassa käytettyä käärmeenlaukka-sipulia (*Allium scorodoprasum*).





# Kohde 5

## HUMMENTAALIN PELTOMAISEMA

**Hummentaalinpelto** sijaitsee keskustan suunnasta kirkolle kulkevan Kirkkotien eli Vanhan Postitien eteläpuolella. Pellon maalaji on merenpohjaan kerrostunutta liejua ja lietettä eli käytännössä savea. Pellon keskellä oleva oja laskee kuntakeskuksen itäpuolella olevaan Flaran lahdelmaan. Flara on saanut nimensä ruotsinkielisen sanasta *flada*, joka tarkoittaa kaislikoista merenlahtea. Flada on maankohoamisen seurauksena meren lahdesta makean veden altaaksi muodostuva vesialue, joka on yhteydessä mereen yhden tai useamman vesiväylän tai salmen kautta.

Peltoaukean keskiosa on vain noin 3 metriä meren pinnan yläpuolella. Maa kohoaa Kustavissa noin 60 cm sadassa vuodessa, joten se on ollut veden alla noin 500 vuotta sitten. Kustavin kirkon kellotapuli on tuotu 1700-luvun lopulla talvella peltoaukean jäätietä pitkin kirkonmäelle.



Hummentaali-sana tarkoittaa humalalaaksoa (ruots. humledal). Humala (*Humulus lupulus*) on Hamppukasvien heimoon kuuluva köynnöskasvi, jonka käpymäisiä ”tähkiä” tarvitaan säilyvyyttä parantavana mausteena oluen panossa. Asiaa pidettiin niin tärkeänä, että entisen Ruotsi-Suomen aikana 1700-luvulla annettiin laki, jonka mukaan talossa pitää olla tietty määrä humalasalakoja (ruots. hummelstör).



Peltomaiseman komistuksia ovat upeat pylväskatajat, joita kasvaa Kirkkotien varrella.

Pellon ojissa kasvaa osman-käämiä ikään kuin muistona alueen märestä menneisyydestä. Tien reunalle on noussut myös metsä-omenapuun taimi. Sen uhkana on jänisten kyltymätön ruokahalu.



# Kohde 6

## KUSTAVIN

## KIRKKOMAA



Kustavi on Selkämeren rannalla sijaitseva aito saaristokunta. Myös Kustavin kirkon hautausmaalla vallitsee merellinen henki. Se välittyy vainajien nimistä, laivankuvista ja kaukomatkojen muistoista (korallit, simpukat). Meri ja merenkulku ovat nähtävissä eri muodoissa myös kirkossa, kellotapulissa ja sankarihautojen patsaassa.

### Kustavin kirkko—Gustavs kyrka

Kustavissa oli kaksi kappelia jo 1600-luvulla. Saaristossa kun asuttiin, tultiin ennen vanhaan kirkkoon joko soutaen tai hevosella. Kustavin puinen ristikirkko valmistui vuonna 1783, kun Vartsalan saaren Pyhän Johanneksen ja Kunnaraisten Pyhän Jakobin kappelit liitettiin yhdeksi seurakunnaksi ja P. Jaakobin kappeli siirrettiin Kivimaalle. Myös kappeliensa välineistöä siirrettiin uuteen kirkkoon.

Rakennusvaiheessa kirkkoa laajennettiin ja korotettiin. Rakentajana oli Johan Höckert. Uusi kirkko sai nimekseen **Gustavs kyrka**. Vihkinimi oli kunnianosoitus Ruotsin kuningas Kustaa III:lle, joka oli antanut luvan kirkon rakentamiseen Kivimaalle. Kirkon nimestä juontaa myös kunnan nykyinen nimi Kustavi.

Meri on läsnä kirkossakin. Kauniit votivilaivat todistavat menneiden merikarhujen kiitollisuudesta kotiseurakunnalle. Vanhimmat ovat 1700-luvun puolesta välistä. Kirkon harjalla ja kellotapulissa on aurinkoristi, joka on alkuperältään muinainen kelttiläinen pyhän paikan tunnus. Siitä on tullut myös epävirallinen Kustavin tunnus.



### Kellotapuli

Kirkon pihalla on Kunnaraisista Pyhän Jakobin kappelista tänne siirretty kellotapuli. Tuuliviirin vuosiluku 1793 lienee vuosi, jolloin tapulitorni tällä paikalla on vihitty käyttöön.

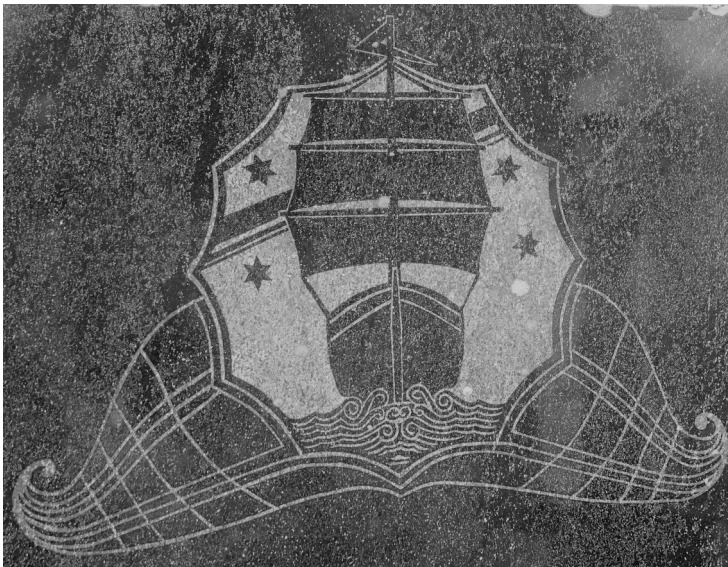
Sileällä rapakivikalliolla seisovassa tapulitornissa on paanukatto ja paanuseinät. Tapulin huipulla on samassa salossa kelttiläinen aurinkoristi, kahdeksan pituuspiirin (meridiaanin) muodostama symbolinen maapallo, tuuliviiri ja pohjois-etelänuolet, kaikki vahvasti merenkulkuun viittaavia asioita. Tapulissa on kolme kelloa: ”isokello”, ”keskvälinen” ja ”vähäkello”.





### Sankarihaudat ja patsas

Sankarihautojen kulmauksessa sijaitsee patsas ”Rannalla odottajat” (toinen nimi ”Merelle tähtystäjät”), jonka on veistänyt professori Johan ”Jussi” Vikainen (1954) harmaasta graniitista. Sankarihautojen alue on tavattoman kaunis istutuksineen ja penkkeineen, pieni rauhallinen keidas.



### Merenkulkijan hautapaasi

Kirkon läheisyydessä on hautapaasi, jossa on kivipiirros purjelaivasta. Piirros on kivitaiteilijan hieno oivalus ja taidonnäyte. Piirroksessa voi huomata kaksi purjealusta. Isompi muistuttaa kohti tulevaa viikinkialusta, jolla on niille tyypillinen negatiivinen köli. Pienempi alus on purjelaiva, jonka etumastossa on kolme raakapuuta. Kuvassa on erikoinen perspektiivi; laivat näyttävät tulevan aina kohti katsojaa.

### Muistoja viimeiselle merimat-kalle

Merimiehet ovat tuoneet matkoiltaan tuliaisina mm. isoja simpukan kuoria ja koralleja. Näitä voimme ihaila nyt noiden edesmenneiden maailmanmatkaajien hautakivillä.





# Kohde 7

## VOLTER KILPI —

### HAUTAMUISTOMERKKI

Volter Adalbert Kilpi, vuoteen 1886 asti Ericsson, oli suomalainen kirjailija. Hänen pääteostaan ”Alastalon salissa” on pidetty kaikkien aikojen parhaana suomalaisena romaanina. Volter syntyi Kustavis-  
sa 12. joulukuuta 1874. Hän kuoli 13. kesäkuuta 1939 Turussa. Volter Kilven hauta on vastapäätä hänen vanhempinsa Anna Lucina ja David Ericssonin hautaa.



### Saaristosarja kirjallinen päätyö

Kilpi työskenteli vuosina 1921 – 1939 Turun Yliopiston ensimmäisenä ylikirjastonhoitajana. Tänä aikana syntyi hänen Saaristosarjaksi kutsuttu kirjallinen päätyönsä, johon kuuluvat kaksiosainen romaani Alastalon salissa (1933), novellikokoelma Pitäjän pienempiä (1934) ja romaani Kirkolle (1937). Näissä teoksissa Kilpi palasi lapsuutensa Kustaviin ja sen asukkaisiin, joista keskiössä ovat merimiehet ja merikapteeni-isännät.



12- vuotias Volter meni kouluun Turun suomalaiseen yhteislyseoon. Vanhempinsa tietämättä hän kirjoittautui Turun kouluun nimellä Kilpi. Miksi Volter otti nimekseen Kilpi? Ehkä siksi, koska hän yli kaiken ihaili ja arvosti Aleksis Kiveä ja nämä nimet taipuvat samalla tavalla. Myöhemmin Volter Kilven kolmesta veljestä kaksi muutti myös nimensä Kilveksi.

*”Sitä varten me olemme meren suolaa haistellett, että meillä olisi ajatuksissakin suolan kirpi ja meina raikas silloin, kun miehen on meinattava” (Kilpi: Alastalon salissa I, s. 79.)*

Kustavin kirjallisuusyhdistys järjestää vuosittain heinäkuussa Kustavissa Kilvelle omistetun kirjallisuusviikon.





# Kohde 8

## KIVIAIDAT

Kiviaitojen teko on ollut Kustavissa perinteinen kansantaito.



### Kirkonvartija ja kiviaitojen rakentaja Johan Dahlroth

Käsityönä tehdyt Kirkkotien varren kiviaidat on rakentanut Johan Robert Dahlroth, joka toimi 65 vuoden ajan Kustavissa kirkonvartijana. Hän oli syntynyt Kustavissa v. 1826 ja perinyt tämän tehtävän isältään. Johan Dahlroth hoiti kirkonvartijan tehtäviä 65 vuotta kuolemaansa v. 1903 asti. Koska kirkonvartijana oli muurarimestari, niin hänelle annettiin tehtäväksi myös rakentaa hautausmaan ympärille kiviaita. Siinä hommassa ei tarvittu laastia. Hautausmaan kiviaita tehtiin lähitienoon rapakivikallioista irrotetuista kivilaatoista ja lohkareista.



Nykyinen Kirkkomaan kiviaita (hautausmaan reunamuuri) on rakennettu useassa vaiheessa. Osaksi se koostuu jykevästä kiviveistämössä muotoilluista kivistä ja osaksi laattamaisista luonnonkivistä. Maa-aineksen tukemiseksi muuri on leveä ja kallistuu lievästi sisäänpäin. Muuri on osittain rakennettu arkkumaiseksi, jolloin järeät kivet kiertävät muurin reunoilla. Muurin sisäosa on täytetty pyöreämmillä lohkareilla. Reunamuurissa ei ole käytetty laastia. Kivet on ladottu toisiinsa tukeutuen. Laattakiviosassa on vahva käsityön tuntu.

Vuonna 1864 kirkonvartija Johan Dahlroth rakensi kalliokumpareelle lähelle kirkkoa oman asuinrakennuksen, saunan ja muita ulkorakennuksia Kummalan talon maalle, nykyisen Telkäntien varteen. Dahlrothin rakentama kaivo kallion syrjässä sekä tämä pätkä käsityönä koottua vankkaa kiviaitaa nykyisen Kirkkotien reunassa ovat vielä jäljellä kirkonvartijan aherruksesta.





# Kohde 9

## JÄKÄLÄKALLIO



Laajahko jäkälien ja sammalien peittämä kalliotasanne. Jäkälälajeista on tunnistettavissa ainakin **valkoporonjäkälä**, **hirvenjäkälä**, **tinajäkälä** ja **torvijäkälä**. Pienen nahanpalan näköiset ovat **nahkajäkäliä**. Puolenkymmentä **karttajäkälälajia** kasvaa tiiviisti aivan kallion pinnassa. Jäkälien rinnalla kalliolla kasvaa **karhunsammalia** ja **kynsisammalia**. Linnut (närihi, pähkinähakki ja rastaat) ovat käänneleet jäkälää ja sammalia nurin hyönteisiä ja muuta ruokaa etsiessään.



Rapakivikallion karulla kasvualustalla sinnittelee kukkakasveista **ahosuolaheinä** (*Rumex acetosella*). Lajin lehdet muistuttavat tyyliteltyä keihäänkärkeä. Syksyllä kauniin punaiset lehdet erottuvat muutoin harmaasta jäkäläköstä.



**Tinajäkälän** tupas tiheän kynsisammalmaton reunalla. Tinajäkälä muistuttaa ulkonäöltään uudenvuoden tinaa, joka on vähän ryöpsähtänyt sekavaksi ryppääksi.

Kuivana aikana jäkälä murenee herkästi jalan alla. Tallaaminen turmelee nopeasti silokallion päällä olevan jäkäläkentän. Siksi kulkijan on parasta pysytellä polulla ja jättää jäkäläkenttä kasvamaan muidenkin kulkijoiden iloksi.



# Kohde 10

## SÄHKÖLINJAN JÄÄNTEET



Erikoinen ihmistoiminnan jälki keskellä kallioaluetta: pitkä, suora, siististi tehty betonikohouma, jonka sisällä kulkee vankka kuparijohto (näkyvä yhdestä rikkiäisestä kohdasta). Kohouman pinnalla kasvaa jotain sammallajia, jonka ruskea väri poikkeaa täysin kallion pinnan muusta sammal- ja jäkälälajistosta. Värijuovan syynä lienee betonin sisältämä emäksinen kalkki eli kyseinen sammallaji on ns. kalkinsuosija.



Tällä paikalla on sijainnut 20 kV:n ilmajohto, joka siirsi sähköä Kivimaalta Vuosnaisiin ja Lanskeriin. Johto oli paikallaan vielä 1992, jolloin Kustavissa tehtiin peruskartan ajantasaistus. Ilmajohto poistettiin vuosituhannen vaihteen tienoilla. Johdon pylväkset oli kiinnitetty kallioon pultatuilla haruksilla. Maastossa löytyy vielä neljä harusten kiinnityslenkkiä.

Betonikohouman suunnasta tullut johto kääntyi tässä kohti Lossirantaa. Kallion ylimmälle alueelle johdon käänkökohdan yhteyteen rakennettiin aikoinaan korkea masto ukkosenjohdattimeksi. Maassa näkyvää betonilla kuorrutettua paksua kuparikaapelia tarvittiin ukkosenjohdattimen maadoitukseen. Salamet iskivät mastoon, eivätkä sähkölinjaan tai lossirannan muuntajaan.

Tässä ollut sähköjohto kulkee nykyään maakaapelina. Vanha muuntajakaan ei ole enää käytössä.



# Kohde 11

## MYSTINEN KIVILATOMUS



Kivilatomus sijaitsee avokallion reunalla paikassa, jossa rinne alkaa laskeutua pohjoiseen päin ja maaperässä on matala moreenipatja kallion päällä. Kivet ovat niin isoja, että niiden liikuttelussa ja asettelussa on tarvittu melkoisesti voimaa. Latomuksen pohjoisreuna on suora. Latomus on selvästi ihmisen tekemä, mutta ei tiedetä, onko se muinaishauta, laiturin kiviarkku, rakennuksen pohja vai mikä? Myöskään ei tarkasti tiedetä, milloin se on tehty?

Pertti Lehdon tallentaman paikallisen muistitiedon mukaan mystinen kivilatomus oli tarkoitettu maantien pohjaksi, kun Nissilän talon isäntä 1800-luvulla halusi tien pois viereiseltä Tiuttaalin pellolta. saadakseen lisää peltomaata.



Kivilatomus sijaitsee likimain 12,5 metrin korkeudella merenpinnasta. Se on ajanlaskumme alkuvuosina ollut juuri meren rannassa. Kivien päällä kasvaa paikoitellen 10 cm korkea jäkälää. Kun jäkälä kasvaa 1 mm vuodessa, latomuksella on ikää vähintään 100 vuotta. Yli 100 vuotta vanhat kivirauniot ovat muinaismuistolain mukaisia suojelukohteita.



# Kohde 12

## KIVIKOLMIO

Erikoinen kolmionmuotoinen "kivinen kakkuviipale". Mittakaavana on vasara, jonka varren pituus on 30 cm. Tällaisen lohkareen voi synnyttää kaksi eri tekijää; joko jäätyvä vesi tai ihminen.

Kun kallion halkeamaan jäänyt vesi jäätyy, sen tilavuus laajenee 9 %. Kyseessä on molekyylärivoima, jota mikään ei voi vastustaa. Näin kiven rako laajenee ja ennen pitkää kivi voi lohjeta luonnostaan.

Toinen mahdollisuus on, että kivenlohkare on taitavan kivisepä'n irti hakkaama, mutta jostain syystä se on jäänyt maastoon. Kiviä on viipaloitu taltalla ja kiilalla. Myös kiveen lyödyn kolon jäädyttämistä on voitu käyttää lohkareen irrottamiseen.



Rapakivi on hyvä materiaali kivenveistäjälle. Sitä on käytetty lukuisien maaseudun talojen kivijalkakivinä ja laiturien pohjarakenteissa. Tuollaista kolmionmuotoista kiveä käytettiin kaarisiltojen ja kaariholvien kaarissa ylimpänä olevana lakikivenä (eli kiilakivenä).

Kivilohkon irtoamis aika voidaan arvioida jäkäläkasvuston perusteella. Kiven leikkauspinnan harmaa väri johtuu pinnan peittävästä jäkälästä. Se muodostuu kattavasti leikkauspinnan päälle noin sadan vuoden kuluessa. Tällä perusteella voidaan arvioida, että lohkare on irronnut emäkalliosta 1900-luvun alkuvuosina.



Suomen Suuriruhtinaskunnan rantamia linnoitettiin 1900-luvun alussa laajassa mitassa. Kustavin kunnan pohjoisrannalla **Lypertön** saarella sijaitseva **Katanpään linnake** rakennettiin ensimmäisen maailmansodan aikaan 1915-17 massiivisen kivityön tuloksena. On mahdollista, että tämäkin kivi oli aikanaan tarkoitettu jonkin linnoitusrakennelman muureihin.



# Kohde 13

## KALLIORÄME



**Rahkasammal** ja **karhunsammal** kilpailevat tällä pienellä varpurämeellä suokasvien ykkössi-jasta. Turvetta on suon syvimpään kohtaan kertynyt vajaa metri. Kun turvekerros paksunee noin 3 mm vuodessa, tämä suo on kehittynyt kallionotkoon noin 300 vuoden kuluessa.

Kuivalla kallioalueella kostea suo, tässä tapauksessa räme, on virkistävä näky. Kalliorämeet syntyvät kallion painaumakohtiin, joihin sadevesi kerääntyy. Rämeen kasveista näkyvimpiä ovat kitukasvuiset männyt. Peruskasveja ovat **rahkasammalet**, soilla viihtyvät **sarat** ja **suopursu**. Kun tarkemmin katsoo, voi löytää myös **karpaloa**, **juolukkaa** ja rämeen reunoista **mustikkaa**, jotka kaikki ovat varpukasveja.

Suon syntymisen edellytyksenä on suhteellisen seisova vesi ja rahkasammal. Eri rahkasammallajit ovat mestareita imemään vettä, mutta kitsaita luovuttamaan sitä. Kun rahkasammalet ovat johonkin paikkaan päässeet, ne valtaavat ajan myötä koko paikan, ja vesi muuttuu happamaksi.

Tällaisessa ympäristössä pystyvät elämään vain tietyt, soiden happamuutta sietävät kasvit, kuten **suopursu**, jotkut **sarat**, **kihokit** ja **suomuurain** (eli hilla eli lakka). Suot ovat niukkaravinteisia ja esimerkiksi rämemännyt ovat usein paljon vanhempia kuin rungon paksuudesta voisi päätellä.





# Kohde 14

## SIIRTOLOHKARE

Viimeisen jääkauden aikana hitaasti liikkuva jopa 2-3 km:n paksuinen jää louhi ja kuljetti valtaavan määrä kiviä ja maata. Kustavin merialue, rannat ja kalliot saivat niistä osansa. Koska siirtolohkareet ovat nimensä mukaisesti muualta peräisin, ne ovat usein eri kivilajia kuin kallioperä niiden nykyisellä sijaintipaikalla. Jotkut siirtolohkareet ovat valtavan suuria. Suomen suurin selvästi näkyvissä oleva siirtolohkare, Kukkarokivi, sijaitsee Turun Ruissalon pohjoispuolella.



Kivet ovat usein tarinoiden aiheina. Entisaikojen ihmisistä näytti siltä, ettei kiveä ole voinut tuoda paikoilleen mikään luonnollinen voima. Siksi niiden selitettiin olevan hiisien, pirujen tai jättiläisten työtä. Entisajan hylkeenpyytäjät ja kalastajat käyttivät kiviä uhripaikkoina, seitoina. Kiviin liittyvissä tarinoissa esiintyy usein varsinkin jättiläisiä, joiden saatetaan arvella viskoneen lohkareita kohti eri pitäjien kirkkoja.

Kiven sijaintipaikka, muoto ja suuntaus olivat merkityksellisiä. Siirtolohkareita, jotka maastokohteina ovat selvästi havaittavia, on usein valittu talojen, kylien ja pitäjien rajapaikoiksi.

Kuvan kivi on rapakiveä. Sen suorasta sivusta on mahdollisesti aikoinaan lohkaistu pala rakennuskiveksi.





# Kohde 15

## PYSÄKÖINTIPAIKKA

Kivimaantien varrella ennen Vartsalan lossia tien eteläpuolella on laaja muinaisen jään rapakivikalliosta hioma tasanne, jota käytetään pysäköintipaikkana. P-merkin alla on teksti: "Vain Jeremianluolan ja urheilukentän kävijöille". Maanomistajan kanssa sovittu, että P-paikkaa voidaan käyttää myös luontopolkuun tutustumiseen.

Pysäköintipaikan reunassa on opastustaulu, joka esittelee Kustavin luonto- ja kulttuuripolun reitin ja sen erityiskohteiden sijainnin. Taulussa on myös selkeät ohjeet polun kuljalle.

Pysäköintipaikalla ei saa säilyttää autoa pidempään kuin kohteilla vieraileminen edellyttää. Retkeilijät vievät kaikki omat roskansa aina mukanaan.



### Pysäköintipaikan kasveista

Parkkipaikan irtaimen maa-aineksen kohdissa sinnittelee joitakin kasvilajeja. Keväällä muutama kitukasvuisen voikukan kyllä erottaa hyvin, mutta pienet **lituruohot** (*Arabidopsis thaliana*) vaativat jo tarkkasilmäisyyttä. Ristikukkaisiin kuuluva lituruoho on vain noin 10 cm:n koruinen, valkokukkainen, hento ruoho. Laji ikään kuin häviää ajassa ja paikassa: se kukkii aikaisin keväällä, tuottaa nopeasti siemenensä ja kuihtuu pois ennen kesää. Käytännössä ainoa mahdollisuus nähdä lituruoho luonnossa on keväällä toukokuussa.

Piskuinen lituruoho on myös kasvitieteilijöiden suosikki. Ennen kaikkea lituruoho on auttanut tutkijoita ymmärtämään muita kasveja. Lajin geenien määrä selvitettiin ensimmäisenä kasvina jo v. 2000. Lituruohon tutkimisesta saatu tieto on ollut avuksi esimerkiksi viljojen jalostuksessa, avaruusasemalla ja oluen panossa.



Lituruoho ja voikukka



# Kohde 16

## LOSSIRANTA JA HUOLTOLAITURI

Lauttasatama eli **lossiranta** yhdessä Kustavin kunnan huoltolaiturin kanssa muodostavat Kivimaan sataman. Tämä **Ströömin** vesiväylän varrella sijaitseva satama on Kustavin luonto- ja kulttuuripolun merellisin kohde. Ströömi on pienemmille aluksille ja veneille suoja- ja tärkeä väylä.



Ströömin merkityksestä kertoo se, että se on kuvattuna Kustavin vaakunassa: kahden ankkurin välissä on luode - kaakko -suuntainen vesireitti.



Kivimaan ja Vartsalan saarten väliä kulkee vaijerilossi. **Lossi** mahdollistaa autoliikenteen Vartsalan saareen ja sitä kautta Ahvenanmaalle aina Maarianhaminaan asti.

**Lossirannan huoltolaiturissa** on kiinnittyneenä pelastuslaitoksen kalustoa, joten sitä ei voi käyttää vierasvenesatamana. Laiturille ei saa pysäköidä autoa. Venettä saa pitää laiturissa vain hetkellisesti veneisiin siirtymistä ja maihinnousua varten.







# Kohde 17

## JEREMIAAN LUOLAT



**Jeremiaan luolien polku** lähtee Kivimaan tien pohjoispuolelta. Se kulkee metsäisessä kallio- maastossa noin 300 m pohjoiseen Pännäistenmaan poikki niemen pohjoisrannalla sijaitse- valle luonnonsuojelualueelle. **Näköalakallio** on Pännäisten vuorella välittömästi Jeremiaan luolien päällä. Rapakivikallio kohoaa tässä noin 25 m nykyisen merenpinnan yläpuolelle. Kallionhuippu oli suolaisen Litorinameren tyrskyjen huuhtoma kallioluoto noin 4000 vuotta sitten.

Paikan nimestä on jännittävä tarina Krimin sodan (eli Oolannin sodan) ajalta (1853-1856) Tuolloin Suomi kuului Venäjän Suuriruhtinaskuntaan. Eng- lantilainen sotalaivasto saapui Kustaviin. Britit halusivat löytää Tuulvedellä majailevat venäläiset ja pysäyttivät Ströömillä soutaneen luotsi Jeremi- aan ja kysyivät laivareittiä Tuulvedelle.

Jeremias neuvoi tahallaan väärän reitin ja britit joutuivat siellä vaikeuksiin. Suuttuneet britit pala- sivat etsimään Jeremiasta, mutta tämä oli paen- nut Pännäisten vuorelle ja pystyi piiloutumaan luoliin. Vuorella oli helppo kulkea ja tähystellä niin, etteivät muut nähneet. Engelsmannit joutuivat lopulta lähtemään Jeremiasta löytämättä. Myöhemmin luolia ruvettiin kutsumaan Jeremiaan luoliksi.

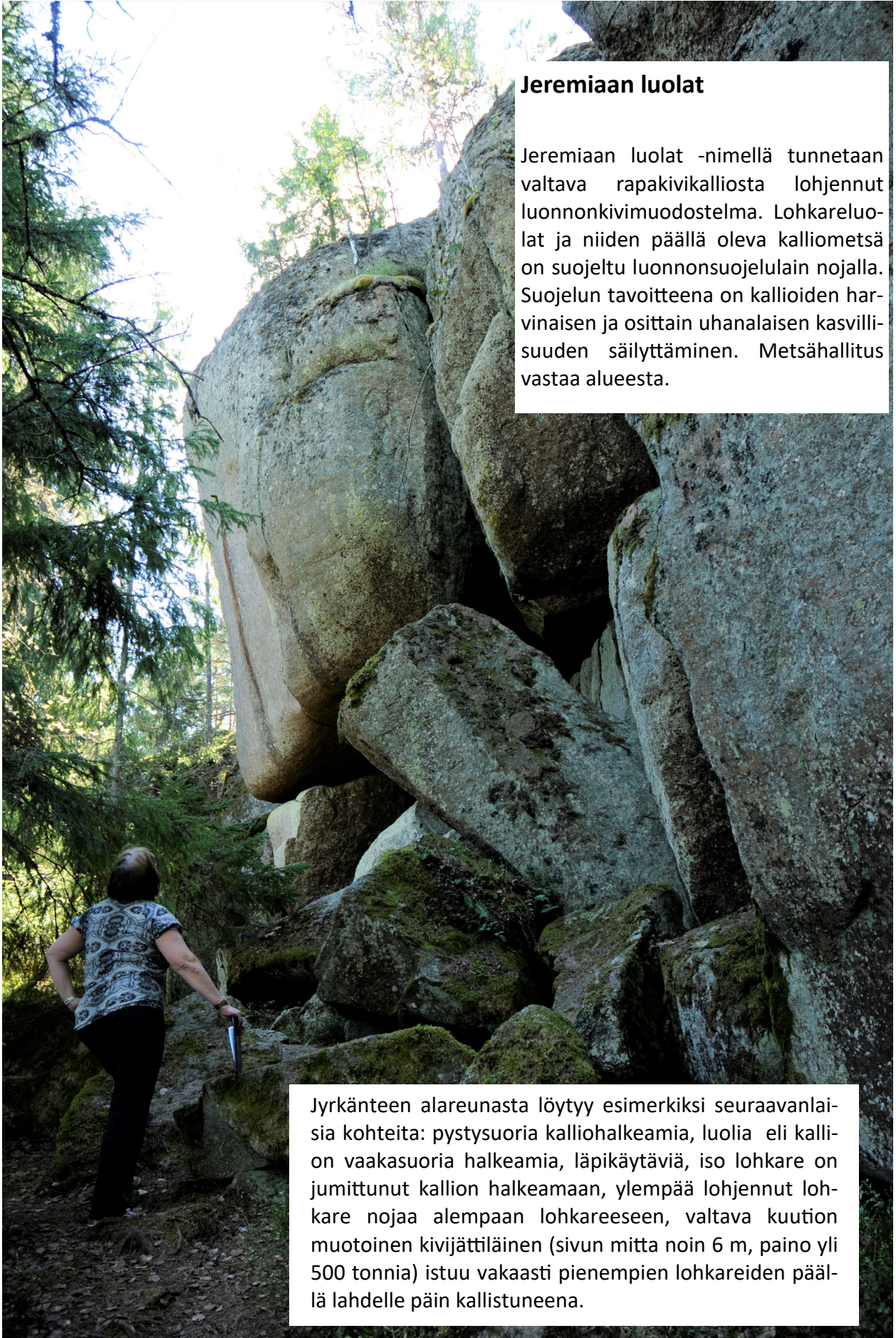
Historiasta tiedämme, että englantilaiset Krimin sodan (1853-1856) aikaan terrorisoivat Selkäme- ren ja Suomenlahden rannikoita. Pohjanlahdella purjehtineen brittilaivaston hyökkäykset ulottui- vat Uuteenkaupunkiin kesäkuussa 1855, jolloin sen vesille saapui brittiläinen korvetti *Harrier*.

Näköalapaikan vastarannalla Jatanie- messä oli vahva merikalastajien tukikoh- ta kalamajoineen ja verkonkuivausteli- neineen eli vappeineen. Jataniemi oli vielä noin 100 vuotta sitten kallioinen saari Tönviikin lahdella. Nykyisin niemen rakennukset ovat pääosin kesäasuntoi- na.

Pännäistenvuoren kalliolta avautuu hie- no näkymä Ströömin sivulahdelle, Tön- viikinlahdelle. Ströömin vuonomainen selkä siintelee luoteen suunnasta Klup- pinniemen takaa.







## Jeremiaan luolat

Jeremiaan luolat -nimellä tunnetaan valtava rapakivikalliosta lohjennut luonnonkivimuodostelma. Lohkareluolat ja niiden päällä oleva kalliometsä on suojeltu luonnonsuojelulain nojalla. Suojelun tavoitteena on kallioiden harvinaisen ja osittain uhanalaisen kasvillisuuden säilyttäminen. Metsähallitus vastaa alueesta.

Jyrkänteiden alareunasta löytyy esimerkiksi seuraavanlaisia kohteita: pystysuoria kalliohalkeamia, luolia eli kallion vaakasuoria halkeamia, läpikäytäviä, iso lohkare on jumittunut kallion halkeamaan, ylempää lohjennut lohkare nojaa alempaan lohkareeseen, valtava kuution muotoinen kiviäntiläinen (sivun mitta noin 6 m, paino yli 500 tonnia) istuu vakaasti pienempien lohkareiden päällä lahdelle päin kallistuneena.

Jeremiaan luolista pitää paikkansa sanonta: yksi kuva kertoo enemmän kuin tuhat sanaa. Louhikon ja luolat pitää kuitenkin itse nähdä, silloin niiden mahtavuuden tajuaa parhaiten.



# Kohde 18

## SUURI POSTITIE

**Suuri Postitie** (Stora Postvägen) on historiallinen reitti Turun ja Tukholman välillä. Postitie kulki Turusta Mynämäen kautta Kustaviin, josta se jatkui meritse Ahvenanmaalle ja edelleen Ruotsin Grisslehamn ja Norrtäljen kautta Tukholmaan. Suuren Postitien kautta kulki valtaosa Suomen ja Ruotsin välisestä postista ja matkustajaliikenteestä. Pitkien merisuuksien takia reitti oli myös eräs Euroopan vaarallisimmista postireiteistä.

Postitien merkkipaalu on pystytetty kuntakeskukseen Kivimaantien ja Pleikiläntien risteykseen.



Ruotsin ensimmäinen postin kulkua määrittelevä postijärjestys annettiin kuningatar Kristiinan aikana v. 1636. Suomen puolella postin kuljetus järjestettiin kenraalikuvernööri Pehr Brahen aikana vähän myöhemmin. Suomen ensimmäinen postilinja avattiin 30-vuotisen sodan loppupuolella vuonna 1638.

Kestikievarien tehtäväksi postinkuljetus siirrettiin v. 1845. Postitalot säilyivät meripostinkuljetuksessa vuoteen 1910 saakka, jolloin Suomen ja Ruotsin välillä alkoi säännöllinen laivaliikenne. Postia kuljettivat talonpojat, kukin aina kaksi-kolme peninkulmaa seuraavalle postitalonpojalle. Saaristossa posti kulki enimmäkseen purjeveneellä, joita tynellä säällä soudettiin. Ahvenanmaalta Brändöstä posti tuotiin Etelä-Vartsalaan Rantapuhdin laituriin.

Parhaiten Suuri postitie on säilynyt Kustavin alueella Etelä-Vartsalassa, jonka postitalo on toiminut aina tien perustamisesta 1840-luvulle saakka. Ströömin rannasta nouseva vanha tiepohja, joka jatkuu Telkäntienä ja edelleen kirkon ohi Kirkkotienä, on osa vanhaa Postitietä.



# Kohde 19

## MODERNIA RAKENNUSKULTTUURIA



Kustavin kunnan rakennuttama 13 asunnon vuokratervitalokohde on valmistunut vuonna 2014 Kivimaan asemakaavan ns. Kirkonmäen asuntoalueelle. Hanke on käynnistynyt tarpeesta saada lisää kuntaan moderneja vuokra-asuntoja. Kunnan väkiluku onkin kasvanut jo useiden vuosien ajan. Alue sijaitsee Vartsalan lossirantaan johtavan tien varrella. Kustavin kunta toteutti alueelle kunnallistekniikan (vesi ja viemärointi) vuonna 2011. Tonttialueelle on rakennettu myös valokuituverkko.

Kustavin kulttuurimaisemaan hyvin sopeutuva asuntoalueen vieritse kulkeva noin yhden kilometrin pituinen kevyen liikenteen väylä valmistui vuonna 2011. Väylä yhdistää kunnan keskustan ja Vartsalan lossirannan. Asuntoalueella on myös viihtyisiä ja edullisia omakotitontteja, jotka sopivat hyvin esimerkiksi lapsiperheitten ja nuorten parien asumiseen.

Vuokratervitalotontin sijainti kunnan keskustan läheisyydessä ja toisaalta melko lähellä meren rantaa (Ströömää) antaa asumiselle viihtyisät ja toimivat puitteet.





# Kohde 20

## VANHA KYLÄMILJÖÖ



Kustavin keskustan Kivimaan kylän vanha rakennuskanta puutarhoineen osoittaa merkittävää vaurautta ja arvokkaan kulttuuriperinnön kunnioitusta. Merelliset elinkeinot ovat luoneet pohjan kehitykselle ja vakaalle elämänmenolle Volter Kilven kuvaaman Alastalon Salin hengessä.



**Hellevaaran talo** on saanut nimensä lämpimästä etelärinteestä, jonka päälle talo on rakennettu 1800-luvun lopussa. Alkujaan talo on kuulunut Holmroosin suvulle, jonka miespuolisista jäsenistä moni on ollut merikapteeni. Kustavin seurakunta osti talon kanttorien virkataloksi. Siellä on myös pidetty koulua. Nykyisin talo on ollut yksityisessä omistuksessa. Talon pihalla oleva aitta on 1700-luvulta. Se on Kustavin vanhimpia rakennuksia.

Kustavin keskustan alueesta suuri osa on ollut aikoinaan **Nissilän talon** maita. Nissilän verotalo mainitaan maakirjoissa ensimmäisen kerran 1500-luvulla. Suurimmillaan maata on ollut noin 500 ha.

Nykyinen talo on rakennettu 1860-luvulla. 1900-luvun alkupuolella talo toimi kestikievarina sekä postitien etappina.

Kesällä Nissilän talon pihalla toimii kesäteatteri ja kotimuseo.





# Kohde 21

## KATANPÄÄN LINNAKESAARI



Lisätietoa: [www.luontoon.fi/selkameri](http://www.luontoon.fi/selkameri), [www.selkameri.fi](http://www.selkameri.fi)

Ilmo Suikkanaen

Kustavin ulkosaaristossa Lyyrtyr saaren Katanpään niemellä sijaitsee **Katanpään merilinnake**. Saari kuuluu nykyisin osittain **Selkämeren kansallispuistoon**. Linnake on rakennettu ensimmäisen maailmansodan aikana 1915–1917. Katanpään pohjoispuolella Selkämeren rannoilla ja saarilla löytyy pienempiä Venäjän vallan ajalla tehtyjä linnoitteita ja kivirakennelmia. Linnoitusketjuun käytettiin valtava määrä kivistä hakattuja lohkareita.

Katanpään sijainti oli pitkään strategisesti merkittävä, koska sieltä pystyttiin valvomaan kaikkia kolmea Saaristomeren halki kulkevaa rannikkoväylää. Katanpäättä käytettiin sotatamana jo 1800-luvulla. Sitten saarelle rakennettu linnake oli osa tsaari Nikolai II:n 1910-luvulla rakennuttamaa Itämeren suurinta linnoitusketjua, jota kutsutaan Pietari Suuren merilinnoitusketjeksi. Myöhemmin linnaketta on käytetty vankilana ja itsenäisen Suomen puolustuslaitoksen tukikohtana. Nykyisin se palvelee kehittyvää merimatkailua ja veneilyä suojaisana vierasvenesatamana.

Vaikka Katanpäällä ei enää ole sotilaallista merkitystä, se on kulttuurihistoriallisesti arvokas nähtävyys. Saaren retkisatama on suosittu merivaeltajien levähdyspaikka. Katanpää on vuonna 2011 perustetun Selkämeren kansallispuiston eteläisin käyntikohde.

Katanpään linnakesaarella on tehty mittavaa kivenlouhintaa. Kiviä on käytetty paitsi linnakkeen rakennusten perustuksissa myös laiturien tekoon ja saaren tieverkon pohjana.

1980-luvun puolivälissä puolustusvoimat teki Katanpäässä laajoja vanhojen rakennusten kunnostustöitä. Linnoitukset on suojeltu muinaismuistolaitolla.



Kuva: Harri Leino



# Kohde 22

## ISONKARIN MAJAKKASAARI



**Isonkarin** majakka valmistui vuonna 1833. Se on ollut jo vajaan parin sadan vuoden ajan merenkulkijoille tärkeä navigointia helpottava kohde.

Majakka sähköistettiin vuonna 1952. Silloin lyhtyhuoneeseen tuotiin vuonna 1872 Pariisissa rakennettu linssi, joka oli ennen ollut Marjaniemen majakalla.

Majakanvartijoiden talo on kunnostettu palvelemaan matkailijoiden majoitusta saarella.

Isonkarin lounaiskulma kuuluu **Selkämeren kansallispuiston** alueeseen. Museovirasto on vuonna 2009 määritellyt Isonkarin majakka- ja luotsiyhdyskunnan valtakunnallisesti merkittäväksi rakennetuksi kulttuuriympäristöksi.



Isokari on veneilijöiden suosima merivaelluskohde. Vierassatama täyttyy kesäkuukausiksi läheltä ja kaukaa saapuvista veneilijöistä.

Isossakarissa voi löytyä myös mainio kesätyöpaikka. Saarella laidunnetaan lampaista ja niille etsitään vuosittain hoitajia talkootöihin.

Lisätietoa: [www.luontoon.fi/selkameri](http://www.luontoon.fi/selkameri), [www.selkameri.fi](http://www.selkameri.fi)



Saaren näkymää hallitsee merenpinnasta 49,4 metriä korkea ja tyveltä 17 m läpimittainen punavalkoraitainen majakka. Isonkarin majakka on Pohjanlahden korkein.

Majakkatornin suunnitteli luotsimajuri Gustaf Brodd. Suunnittelun esikuvana toimi Venäjän Kronstadtin edustalle rakennettu Tolbuhinin majakka. Piirustukset tarkisti Carl Ludvig Engel. Majakan rakennustöiden huutokaupan vuonna 1830 voitti kirkonrakentaja Pychlau. Majakan alkuperäinen väri oli keltainen, nykyisen punavalkoisin värin lisäksi se on ollut myös mustavalkoinen.



# Kirjallisuus ja viitteet

## Painetut julkaisut:

Assmann, D. ja E-L. (toim.) . 2004. KUSTAVI — Retkiä luontoon ja historiaan. Volter Kilven Seuran julkaisuja 10. 100 s.

Hinneri, S. ja Santamala, E. 1997. Viikinkien Kalantiväylä – Vikingarnas Kalandfarleid. Kirjapaino Oy West Point, Rauma. 159 s.

Jalas, J. (toim.). 1958. Suuri Kasvikirja I. Otava. 851 s.

Jalas, J. (toim.). 1965. Suuri Kasvikirja II. Otava. 893 s.

Kejonen, A., Kesäläinen, T., Kielosto, S., Lahti, S.I. & Salonen, V-P. 2015. Suomen Luolat. Salakirjat, Tallinna Raamatutrukikoda. 432 s.

Kilpi, V. 2015. Alastalon salissa. Otavan Kirjapaino Oy, Keuruu. 421 s + 405 s.

Kukkonen, I. (toim.) 1987: FLORA Suomen Suurkasvio I-II. 1129 s. WSOY

Suikkanen, I., Santamala, E., Liippo, L., Hinneri, S. ym. 1995. Vakka-Suomi, MERESTÄ MAAKSI. Kirjapaino Oy West Point, Rauma. 198 s.

Tommila, P. 2010. Kummalasta Telkkään, sata vuotta Kustavin kesähistoriaa. Volter Kilven Seuran julkaisuja numero 12. 144 s.

Väänänen, H. ja Kurtto, A. (toim.). 1991. Uusi Värikuvakasvio. 5. painos, WSOY. 460 s.

Vösa, R., Högmänder, J., Nordström, M., Kosonen, E., Laine, J., Rönkä, M. ja von Numers M. 2017. Saaristolinnuston historia, kannankehitys ja nykytila Turun saaristossa. Skärgårdsfågelfaunans historia, utveckling och nuläge i Åbo skärgård, Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja. Sarja A 226. 302 s.

## Sähköiset julkaisut internetissä:

<https://www.kustavi.fi/kustavi-saariston-kuningaskunta> (ref. 9.3.2019)

<https://www.luontoon.fi/katanpaa?inheritRedirect=true> (ref. 9.3.2019)

<http://www.katanpaa.fi/> (ref. 9.3.2019)

<https://fi.wikipedia.org/wiki/Katanp%C3%A4%C3%A4> (ref. 3.7.2019)

<https://www.duodecimlehti.fi/lehti/2001/7/duo92162> (ref. 3.7.2019)

[https://www.google.com/search?q=rakkaus+kustavi+purjelaiva&rlz=1C1GCEA\\_enFI816FI819&oq=Rakkaus+kustavi+purjelaiva&aqs=chrome.0.69i59j33.24612j0j7&sourceid=chrome&ie=UTF-8](https://www.google.com/search?q=rakkaus+kustavi+purjelaiva&rlz=1C1GCEA_enFI816FI819&oq=Rakkaus+kustavi+purjelaiva&aqs=chrome.0.69i59j33.24612j0j7&sourceid=chrome&ie=UTF-8) (ref. 3.7.2019)

<https://www.metsalehti.fi/artikkelit/naista-piirteista-erotat-raudus-ja-hieskoivun/> (ref. 3.7.2019)

<https://retkipaikka.fi/lyperton-linnake-katanpaa-kustavi/> (ref. 24.7.2019)

[https://fi.wikipedia.org/wiki/Volter\\_Kilpi](https://fi.wikipedia.org/wiki/Volter_Kilpi) (ref. 24.7.2019)

<https://www.volterkilvenseura.fi/> (ref. 24.7.2019)

<https://www.vkkustavissa.fi/> (ref. 24.7.2019)

## Muistiinpanot:

Lehto, P. Muistiinpanot isoäitinsä omasta isoisästään kertomista muistelmista Kustavin kirkonvartijasta ja kirkon kiviaidan tekijästä Johan Robert Dahlrothista, joka hoiti kirkonvartijan tehtäviä 65 vuotta kuolemaansa asti (20.10.1903).

## Valokuvat:

Haapanen Kari: Kuva sivulla 28c.

Leino Harri: Kuva sivulla 27b.

Lovén Lasse: Kuvat sivuilla 5a ja b, 6b, 11a ja b, 13b, 15b, 16a, 19b.

Malmelin Markus: Kuvat sivuilla 4 ja 25.

Mäntylä Kari: Kuvat sivuilla 1, 5c ja d, 6a, 7, 8, 9, 10, 11c ja d, 12a, 13a ja c, 14, 15a, 16b, 17, 18, 19a, 20, 21a ja c, 22b ja c, 23, 24, 26.

Suikkanen Ilmo: Kuvat sivuilla 21b, 22a, 27a, 28a ja b, 29.





